

Aruz Öğretimi

Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU

3. Baskı

Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU

ARUZ ÖĞRETİMİ

ISBN 978-605-318-552-9

DOI 10.14527/9786053185529

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2019, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Ekim 2016, Ankara

3. Baskı: Ağustos 2019, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür

Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Yıldırım

Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Limited Şirketi

Çetinemeç Bulvarı 1314.Cadde No:37A-B

0312 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 33365

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

İthaftır;

Öncelikle bu kitaba esin kaynağı olan “Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz” eserinin sahibi, hocalarımın hocası Halûk İpekten’in aziz ruhlarına,

Aruzla hemhâl olmama vesile olan değerli hocalarıma,

Aruzla yazan şairlerimizin aziz ruhlarına,

Aruzü öğrenme arzusuyla beni zorlayıp bana yeni ufuklar açan öğrencilerime...

Onlar olmasaydı; böyle bir çalışma ortaya çıkmayacaktı...

ÖN SÖZ

Aruz, 1000 yılı aşkın mazisiyle Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahiptir. Türk şiirinde böyle köklü bir maziye sahip olan aruz, hece kadar bizim olmuştur. Hece bizim veznimizken aruz da “*bizimleştirdiğimiz*” bir vezin olmuştur. Bir başka ifadeyle, hece millî veznimizken aruz da “*millileştirdiğimiz*” bir vezin olmuştur. O nedenle hecenin bir alternatifi değil onun kardeşi bir vezindir.

Binlerce esere âhenk veren aruz, şiirimizin vazgeçilmez unsurlarından olmuştur. Şiir tarihimizin on asırlık uzun bir döneminde aruzun ağırlığı ve silinmez izleri vardır. O nedenle aruz, bizim için çok kıymetli ve vazgeçilmez bir hazinedir. Aruzla yazılanlar, aruzla yazanlar da bizim için çok değerli ve kıymetlidir.

20. yüzyılla birlikte Türk şiirinde kullanımı azalan aruz, her ne kadar eskisi gibi olmasa da, şairlerimizden bazılarının kullandığı ya da ilham aldığı vezin olmaya devam etmektedir. Aruz çeşmesi eskisi kadar gür akmasa da, damla damla aksa da, şiirimize ve şairimize ilham vermeye, kaynaklık oluşturmaya devam etmektedir.

Aruzü günümüz nesilleriyle buluşturmak, onlara aruzu sevdirmek ya da anlatmak, kavratmak da biz öğreticilerin, araştırmacıların hem bir yükümlülüğü hem de geçmişine karşı bir borcu olsa gerek. Bu nedenle aruzun öğrenilmesi ve öğretilmesini, kolaylıkla kavranmasını sağlamak için böyle bir çalışma yapmayı uygun bulduk.

Kanaatimizce, aruzla ilgili zorlukların başında, bazılarının bu vezne karşı çok önyargılı olmaları gelmektedir. Oysa aruzla ön yargılı olmak, her şeyden önce, 1000 yıllık tarihimize, geçmişimize, edebiyatımıza, şiirimize saygısızlık olur. “*Bizim*” diye benimsersek aruzla ilgili en önemli sorunu halletmiş oluruz. Aruzla barışmak, bu zorluğu yenmeye başlamanın ilk adımıdır.

Aruzla ilgili diğer bir zorluk ise, öğreticilerin aruzü çok benimseyerek öğretmeleridir. “*Zaten artık kullanılmıyor, üstünde durmaya gerek yok!*” gibi değerlendirmelerde, yorumlarda bulunanların bu işe soğuk bakmaları ya da isteksiz olmalarıdır. Aruzü benimsemek, öğretme arzusunda olmak bu zorluğu yenmenin ikinci adımı olacaktır.

Aruzla ilgili bir başka zorluk nedeni de, konu ile ilgili çalışmaların azlığı, yeterince anlaşılabilmesi ya da açık olmaması, pratik bilgi ya da uygulamaları yeterince içermemesi gibi nedenler olabilir. Aruzla ilgili çalışmalar yapıldıkça, bu konu ile ilgili sorunlar da azalacaktır. İşte bu çalışma da, bu gayeye yönelik olarak hazırlandı.

Bu çalışmanın hedefi, aruzü bir sorun olmaktan çıkarmak, “*zor*” değerlendirmesinden kurtarmaktır. “*Daha iyi bilinenden daha az bilinene*”, “*Daha yakında olandan daha uzakta olana*” anlayışıyla bu çalışmada aruz veznine yeni bir yaklaşım sunulmuş. Bu doğrultuda, hece vezninden ilhamla “*Hece sayısı*” esas alınarak, aruzla pratik bir yaklaşım sunulmaya çalışılmıştır. Çok sayıda uygulama yapılarak da bu konuda var olan eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.

Bütün bu maksatlara uygun olarak, çalışma, 6 bölümden oluşturuldu: 1. Bölümde “*Aruz, Türk aruzü, Türk aruzunun genel özellikleri ve aruz öğretimi*”, 2. Bölümde “*Aruzla ilgili kavramlar*”, 3. Bölümde “*Aruz tef’ileleri*”, 4. Bölümde “*Aruz veznileri*”,

5. Bölümde “Aruzda takti yapma ve Aruz uygulama işlemleri”, 6. Bölümde ise “Vezin bulma” konularına yer verildi. Ayrıca her bölümün sonunda o konunun öz olarak anlaşılabilmesi için de “Özet” kısımlarına yer verildi.

Kavram karmaşasının önüne geçmek için de aruzla ilgili eserlerde çok yaygın olarak kullanılan bazı kavramların yerine, anlaşılabilirliği artırmak için bazı kavramlar tercih edildi: “*Îmâle-i memdûde*” yerine “*Med*”, “*Îmâle-i maksûre*” yerine “*Îmâle*”, “*Vas*” yerine “*Ulama*” kullanılması gibi.

“*Her kitap eksiktir.*” Mutlaka eksiklerimiz, hatalarımız olmuştur. İnşallah bundan sonraki baskılarda sizlerden gelen dönütler doğrultusunda bu eksiklerimizi ve hatalarımızı giderme gayreti içerisinde olacağız.

Elinizdeki çalışma, ifade yerindeyse, âdeta iğneyle kazılarak bu hâle geldi. Bunda, çalışmanın mizanpajını yapan sevgili Ezgi Öz Dincel Hanımın efendi'nin çok emekleri oldu. Kendisine ve şahsında Pegem Akademi çalışanlarına bu esere verdikleri emek için çok teşekkür ediyorum. Yine bu çalışma sırasında kendilerini çok ihmal etmeme rağmen şahsıma çok sabır gösterdiler ve destek verdiler: Sevgili eşim Ayşegül ve sevgili prenseslerim, güzel kızlarım Şevval ve Gülşen Şeyma'ya çok teşekkür ediyorum.

Çalışmanın edebiyat âlemine, şiir dünyasına, öğretime ve öğrenene faydalı olması temennisiyle...

Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU

10.08.2016, Erzurum

Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU

1969 yılında Erzurum'da doğdu.

İlköğrenimini Bayburt'ta, ortaöğrenimini Erzurum'da tamamladı. 1994 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünü bitirdi. 1996'da Yüksek lisans, 2002'de Doktora eğitimini tamamladı.

Bir yıl kadar "Türkçe Öğretmenliği" yaptı. 1995-2002 yılları arasında "Araştırma Görevlisi" olarak görev yaptı. 2002 yılında "Yardımcı Doçent", 2011'de "Doçent", 2016'da "Profesör" oldu.

Başta Atatürk Üniversitesi olmak üzere Erzurum Teknik Üniversitesi, Bayburt Üniversitesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde Türk Dili, Türkiye Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Türk Dili Tarihi, Türkçe Öğretimi, İlk Okuma Yazma Öğretimi, Eski Türk Edebiyatı, Sözlü ve Yazılı Anlatım, İletişim, Fonetik ve Diksiyon, Etkili İletişim ve Konuşma dersleri verdi.

Hâlen Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Ön söz	v
Prof. Dr. Halit Dursunoğlu.....	vii

1. BÖLÜM

ARUZ, TÜRK ARUZU, TÜRK ARUZUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ VE ARUZ ÖĞRETİMİ

1. Aruz, Türk Aruzu, Türk Aruzunun Genel Özellikleri ve Aruz Öğretimi.....	1
1.1. Aruz	2
1.2. Türk Aruzu.....	2
1.3. Türk Aruzunun Genel Özellikleri.....	4
1.4. Aruz Öğretimi	6

2. BÖLÜM

ARUZLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2. Aruzla İlgili Temel Kavramlar	12
2.1. Vezin	12
2.2. Hece Vezni	12
2.3. Aruz Vezni	12
2.4. Kalıp.....	12
2.5. Tef'ile (Cüz)	12
2.6. Takti'	12
2.7. Ulama (Vasl).....	13
2.8. Sekt.....	13
2.9. Sekt-i melih.....	13
2.10. Med.....	13
2.11. Sekt-i med	13
2.12. İmâle	13
2.13. Zihaf.....	14

3. BÖLÜM ARUZ TEF'İLELERİ

3. Aruz Tef'ileleri.....	15
3.1. Tef'ile	16
3.2. Türk Aruzunda Kullanılan Tef'ileler	18
3.3. Tef'ilelerin Sınıflandırılması.....	20
3.3.1. Başlangıcındaki Heceye Göre Tef'ileler	20
3.3.2. Başlangıcındaki Harfe Göre Tef'ileler.....	21
3.3.3. Başlangıcındaki Harekeye Göre Tef'ileler	22
3.3.4. Sonundaki Heceye Göre Tef'ileler.....	24
3.3.5. Hece Sayılarına Göre Tef'ileler	26
3.3.5.1. Beş (5) Heceli Tef'ileler	26
3.3.5.2. Dört (4) Heceli Tef'ileler	31
3.3.5.3. Üç (3) Heceli Tef'ileler.....	40
3.3.5.4. İki (2) Heceli Tef'ileler.....	46
3.3.5.5. Bir (1) Heceli Tef'ileler	49
3.4. Rubâ'î Tef'ileleri	50
3.5. Tef'ilelerle İlgili Genel Bir Değerlendirme (Özet).....	52

4. BÖLÜM ARUZ VEZİNLERİ

4. Aruz Vezinleri.....	53
4.1. Vezin	57
4.2. Türk Şiirinde Kullanılan Aruz Vezinleri	57
4.2.1. Türk Şiirinde Yaygın Olarak Kullanılan Vezinler	58
4.2.2. Türk Şiirinde Çok Kullanılan Vezinler	65
4.2.3. Türk Şiirinde Çok Az Kullanılan Vezinler.....	67
4.3. Vezinlerin Sınıflandırılması.....	69
4.3.1. Başlangıcındaki Heceye Göre Vezinler	69
4.3.2. Başlangıcındaki Harfe Göre Vezinler.....	72
4.3.3. Sonundaki Heceye Göre Vezinler.....	80
4.3.4. Hece Sayılarına Göre Vezinler	80
4.3.4.1. Yirmi (20) Heceli Vezinler	85
Mü te fâ 'i lün / Mü te fâ 'i lün / Mü te fâ 'i lün / Mü te fâ 'i lün	

4.3.4.2. On altı (16) Heceli Vezinler	87
4.3.4.2.1. Müs tef 'i lâ tün / Fâ 'i lün / Müs tef 'i lâ tün / Fâ 'i lün.....	95
4.3.4.2.2. Mü te fâ 'i lün / Fe 'û lün / Mü te fâ 'i lün / Fe 'û lün.....	97
4.3.4.2.3. Müf te 'i lün / Müf te 'i lün / Müf te 'i lün / Müf te 'i lün.....	99
4.3.4.2.4. Müf te 'i lün / Me fâ 'i lün / Müf te 'i lün / Me fâ 'i lün.....	101
4.3.4.2.5. Müs tef 'i lün / Müs tef 'i lün / Müs tef 'i lün / Müs tef 'i lün	103
4.3.4.2.6. Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün	105
4.3.4.2.7. Me fâ 'i lün / Me fâ 'i lün / Me fâ 'i lün / Me fâ 'i lün	107
4.3.4.2.8. Me fâ 'i lün / Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fe 'i lâ tün	109
4.3.4.2.9. Me fâ 'i lün / Me fâ 'i lün / Me fâ 'i lün / Me fâ 'i lün	111
4.3.4.2.10. Fe 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün.....	113
4.3.4.2.11. Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün	115
(Fâ 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün)	
4.3.4.3. On beş (15) Heceli Vezinler	119
4.3.4.3.1. Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün	124
4.3.4.3.2. Me fâ 'i lün / Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fe 'i lün.....	126
4.3.4.3.3. Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lün.....	129
(Fâ 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lün)	
4.3.4.4. On dört (14) Heceli Vezinler	134
4.3.4.4.1. Müf te 'i lün / Fâ 'i lün / Müf te 'i lün / Fâ 'i lün.....	145
4.3.4.4.2. Müs tef 'i lün / Fe 'û lün / Müs tef 'i lün / Fe 'û lün.....	147
4.3.4.4.3. Me fâ 'i lün / Fe 'û lün / Me fâ 'i lün / Fe 'û lün	149
4.3.4.4.4. Mef 'û lü / Fâ 'i lâ tün / Me fâ 'i lü / Fâ 'i lün.....	151
4.3.4.4.5. Mef 'û lü / Me fâ 'i lü / Me fâ 'i lü / Fe 'û lün	153
4.3.4.4.6. Mef 'û lü / Fâ 'i lâ tün / Mef 'û lü / Fâ 'i lâ tün	155
4.3.4.4.7. Mef 'û lü / Me fâ 'i lün / Mef 'û lü / Me fâ 'i lün	157
4.3.4.4.8. Fe 'û lün / Fe 'û lün / Fe 'û lün / Fe 'û lün / Fe 'ûl.....	159
4.3.4.4.9. 15 heceli vezinlerin 14 heceli kullanımları	161
4.3.4.4.9.1. Me fâ 'i lün / Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fa' lün.....	162
4.3.4.4.9.2. Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fa' lün.....	164
4.3.4.4.9.3. Fâ 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fa' lün.....	166
4.3.4.5. On üç (13) Heceli Vezinler.....	170
Müf te 'i lün / Müf te 'i lün / Müf te 'i lâ tün	
4.3.4.6. On iki (12) Heceli Vezinler	172
Fe 'û lün / Fe 'û lün / Fe 'û lün / Fe 'û lün	
4.3.4.7. On bir (11) Heceli Vezinler	174

4.3.4.7.1. Müf te 'i lün / Müf te 'i lün / Fâ 'i lün	182
4.3.4.7.2. Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün	184
4.3.4.7.3. Me fâ 'i lün / Me fâ 'i lün / Fe 'û lün.....	186
4.3.4.7.4. Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lün	188
4.3.4.7.5. Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fe 'i lün	192
4.3.4.7.6. Fe 'û lün / Fe 'û lün / Fe 'û lün / Fe 'ûl	196
4.3.4.8. On (10) Heceli Vezinler	199
4.3.4.8.1. Müf te 'i lâ tün / Müf te 'i lâ tün	206
4.3.4.8.2. Müs tef 'i lâ tün / Müs tef 'i lâ tün.....	208
4.3.4.8.3. Mef 'û lü / Me fâ 'i lün / Fe 'û lün.....	210
4.3.4.8.4. Mef 'û lü / Me fâ 'i lü / Fe 'û lün	212
4.3.4.8.5. 11 Heceli Vezinlerin 10 Heceli Kullanımları	214
4.3.4.8.5.1. Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fa' lün.....	215
4.3.4.8.5.2. Fâ 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fa' lün	217
4.3.4.8.5.3. Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fa' lün	219
4.3.4.8.5.4. Fâ 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fa' lün.....	221
4.3.4.9. Dokuz (9) Heceli Vezinler	224
Mef 'û lün / Fâ 'i lün / Fe 'û lün	
4.3.4.10. Sekiz (8) Heceli Vezinler	226
4.3.4.10.1. Müs tef 'i lâ tün / Fâ 'i lün	229
4.3.4.10.2. Müs tef 'i lün / Müs tef 'i lün	231
4.3.4.10.3. Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün.....	233
4.3.4.10.4. Me fâ 'i lün / Me fâ 'i lün.....	235
4.3.4.11. Yedi (7) Heceli Vezinler	237
4.3.4.11.1. Müf te 'i lün / Fâ 'i lün	242
4.3.4.11.2. Müs tef 'i lün / Fe 'û lün	244
4.3.4.11.3. Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün	246
4.3.4.11.4. Me fâ 'i lün / Fe 'û lün.....	248
4.3.4.11.5. Mef 'û lü / Fâ 'i lâ tün.....	250
4.3.4.11.6. Mef 'û lü / Me fâ 'i lün	252
4.3.4.12. Altı (6) Heceli Vezinler	254
4.3.4.12.1. Mef 'û lü / Fe 'û lün	256
4.3.4.12.2. Fâ 'i lün / Fâ 'i lün	258
4.3.4.13. Beş (5) Heceli Vezinler	260
Müs tef 'i lâ tün	

4.4. Türk Şiirinde Kullanılan Rubâ'î Vezinleri.....	262
4.5. Bazı Vezinlere Mahsus Özel Durumlar.....	264
4.5.1. Hece Sayısı Değişiklik Gösterebilen Vezinler	264
4.5.1.1. Son Tef'ilesi "Fe 'i lün" Olan Vezinler.....	264
4.5.1.2. Sekt-i Melih Vezni	265
4.5.2. Kullanımı Değişiklik Gösterebilen Vezinler	266
4.5.2.1. İlk tef'ilesi "Fe 'ilâ tün" Olan Vezinler	266
4.5.2.2. Son tef'ilesi "Fe 'i lün" Olan Vezinler	267
4.5.2.3. Sekt-i Melih Vezni	267
4.5.3. Birbirinin Yerine Kullanılabilen Vezinler	268
4.6. Vezinlerle İlgili Genel Bir Değerlendirme (Özet).....	270

5. BÖLÜM

ARUZDA TAKTİ' YAPMA VE ARUZ UYGULAMA İŞLEMLERİ

5. Aruzda Takti' Yapma ve Aruz Uygulama İşlemleri.....	275
5.1. Aruzda Takti' Yapma	276
5.1.1. Takti'	276
5.1.2. Takti'de Önemli Hususlar	277
5.1.3. Takti'i Yapmada İşlem Sıralaması (Takti'in Uygulaması)	283
5.2. Aruz Uygulama İşlemleri.....	313
5.2.1. Ulama (Vasl) Yapma.....	313
5.2.1.1. Ulamanın Yapılacağı/Yapılabileceği Durumlar	313
5.2.1.2. Ulamanın Yapılmayacağı/Yapılamayacağı Durumlar.....	315
5.2.1.3. Ulamayı Bulma ve Uygulama İşlemleri.....	317
5.2.1.4. Ulama Uygulama Örnekleri.....	328
5.2.2. Sekt Yapma	366
5.2.2.1. Sektin Yapılacağı/Yapılabileceği Yerler	366
5.2.2.2. Sektin Yapılmayacağı/Yapılamayacağı Yerler.....	369
5.2.2.3. Sekti Bulma ve Uygulama İşlemi.....	369
5.2.2.4. Sekt Uygulama Örnekleri.....	374
5.2.3. Med Yapma	376
5.2.3.1. Meddin Yapılacağı/Yapılabileceği Yerler	376
5.2.3.2. Meddin Yapılmayacağı/Yapılamayacağı Yerler.....	391
5.2.3.3. Meddi Bulma ve Uygulama İşlemi.....	414
5.2.3.4. Med Uygulama Örnekleri	422

5.2.4. Sekt-i Med Yapma.....	434
5.2.4.1. Sekt-i Meddin Yapılacağı/Yapılabileceği Yerler	434
5.2.4.2. Sekt-i Meddin Yapılmayacağı/Yapılamayacağı Yerler.....	434
5.2.4.3. Sekt-i Meddi Bulma ve Uygulama İşlemi.....	434
5.2.4.4. Sekt-i Med Uygulama Örnekleri	440
5.2.5. İmâle Yapma	442
5.2.5.1. İmâlenin Yapılacağı/Yapılabileceği Yerler	442
5.2.5.2. İmâlenin Yapılmayacağı/Yapılamayacağı Yerler	448
5.2.5.3. İmâleyi Bulma ve Uygulama İşlemi	454
5.2.5.4. İmâle Uygulama Örnekleri	458
5.2.6. Zihaf yapma.....	468
5.2.6.1. Zihafın Yapılacağı/Yapılabileceği Yerler	468
5.2.6.2. Zihafın Yapılmayacağı/Yapılamayacağı Yerler.....	472
5.2.6.3. Zihafı Bulma ve Uygulama İşlemi.....	474
5.2.6.4. Zihaf Uygulama Örnekleri.....	481

6. BÖLÜM

VEZİN BULMA VE VEZİN BULMADA YAŞANAN SORUNLAR

6. Vezin Bulma ve Vezin Bulmada Yaşanan Sorunlar.....	493
6.1. Vezin Bulma.....	494
6.2. Vezin Bulmada Yaşanan Sorunlar.....	518
6.2.1. Uzun Ünlülerin Uzun Olarak Yazılmamasından Kaynaklanan Sorunlar	518
6.2.2. Ayın ve Hemzeli Yazımlardan Kaynaklanan Sorunlar.....	519
6.2.3. Tamlama -i'sinin Doğru Yazılıp Yazılmaması ile Doğru Hecelenmemesinden Kaynaklanan Sorunlar.....	525
6.2.4. Bağlama bağlacı “ü”nün Doğru Yazılıp Yazılmaması ile Doğru Hecelenmemesinden Kaynaklanan Sorunlar.....	525
6.2.5. Hece Sayılarından Kaynaklanan Sorunlar.....	526
6.2.5.1. Hece Sayılarının Eşitliğinden Kaynaklanan Sorunlar	526
6.2.5.2. Hece Sayılarının Eşitsizliğinden Kaynaklanan Sorunlar.....	544
6.3. Vezin Bulmada Dikkat Edilecek Özel Durumlar.....	564
Kaynaklar.....	565

1. BÖLÜM

ARUZ, TÜRK ARUZU, TÜRK ARUZUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ VE ARUZ ÖĞRETİMİ

1. Aruz, Türk Aruzu, Türk Aruzunun Genel Özellikleri ve Aruz Öğretimi

1.1. Aruz

1.2. Türk Aruzu

1.3. Türk Aruzunun Genel Özellikleri

1.4. Aruz Öğretimi

1.1. Aruz

Aruz, Arap şiirinin millî vezni...

İslâm kültür ve medeniyetinin şiirdeki ortak vezni...

Aruz, İran şiirinin zirveleştirdiği vezin...

Türk şiirinin hece ile beraber kol kola asırlarca kullandığı ve artık onun kendine yâr ettiği, millileştirdiği ikinci bir vezin...

Arap, Fars ve Türk şiirinin ortak ahengi, ortak sesi, ortak vezni...

Aruz, bir ahenk unsuru, bir şiir musikisidir.

Edebî terim olarak aruz; hecelerin açık ve kapalılığına göre mısralar arasında sağlanan uyumdur.

Şiirde zirveye çıkmış bir milletin şiir vezninin, İslâmiyet'in kabulüyle birlikte, İslâm coğrafyalarında yükselişe geçtiği bir gerçektir. Din olarak İslâmiyet'i benimseyen kişi, topluluk, millet ve devletlerin; artık her açıdan yönünü Mekke ve Medine'ye döndürmesiyle Arap dili ve edebiyatı daha da popülerleşmeye başlamıştır. Müslümanlaşan topluluk ve milletlerde yeni dinin kabulüyle birlikte her açıdan büyük bir değişim yaşanmaya başlamış; bunun neticesinde de ilim ve irfanda, sanat ve edebiyatta, toplumsal yaşam ve düzende İslâm kültür ve medeniyeti hâkim hâle gelmeye başlamıştır. Bu değişimlerin önemlilerinden biri de edebiyat hayatında yaşanan değişimdir. Yeni dinin gereklerini yerine getirme anlayışıyla önce Kur'an ve hadis tercümeleriyle başlayan Arap dilli eserler, git gide bütün İslâm coğrafyasına yayılmaya başlamıştır. Başlangıçta nesir diline hâkim olan Arapça, kısa bir zaman sonra nazım diline de hâkim olmaya başlamıştır. Allah'a, Peygambere, İslâm'a, İslâm büyüklerine bağlılığın en üst düzeyde anlatımı şiirlerle ifade edilmeye çalışılırken, tabii olarak, Arap şiirinin şekillerinden ve ölçüsünden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu gidiş, ilerleyen asırlarda artarak devam etmiş; yalnız bu artış, Arap harfleriyle İran söyleyişinin hâkimiyetiyle devam etmiştir.

İranlıların sağlam bir süzgeçten geçirerek aldığı Arap aruzu, İran şairinin elinde âdeta ikinci bir doğumu yaşamış, yeni bir kimlik kazanmıştır. İran şiirinin söyleyiş gücüyle birleşerek daha da güçlenen aruz; diğer Müslüman toplulukları daha çok bu kimliğiyle (İran aruzu) etkilemiştir. Aruz, Fars dilinin gücü ve Fars şairinin kudretli elinde zirveye yükselmiş; bu hâliyle de diğer Müslüman toplulukları âdeta büyükler hâle gelmiştir. İslam milletleri artık bu vezni, daha iyi işlenmiş olan bu hâliyle, yani İrandan geçen hâliyle almışlardır.

1.2. Türk Aruzu

Aruz, İslâm ümmetinin şiirdeki müstereğidir, birlikteliğidir. Aruz, İslâm inancının, İslâm'ı benimseyen milletlere, topluluklara edebî tebliğidir.

Aruz da, tıpkı İslâm gibi, İslâm'ın ilk coğrafyası Arap yarımadasından çıkmış ve oradan İslâm milletlerine yayılmıştır.

Coğrafi yakınlık ve birliktelik itibarıyla Türk'ün her alanda alışverişi Arap'tan ziyade Fars'la olmuştur. Hemen yanı başında yerleşik bir medeniyete sahip olan Fars'ın özellikle edebî kültürü, edebî birikimi, Türk'ü yakından etkilemiştir. Bu etkilenmede bu coğrafyaya daha önce gelip yerleşmiş ve Farsça yazmaya başlamış Türk şairlerin de çok etkisi vardır.

Fars şiirinden ve şairinden etkilenen Türk şairi, vezin ve kafiye İran şiirinin vezin ve kafiye anlayışını benimsemiş ve uzunca bir süre onu örnek almıştır. İran şiiri de vezin ve kafiye Arap şiirinden esinlendiği için Türk şiiri doğrudan İran şiirinden, dolaylı olarak da Arap şiirinden beslenmiştir.

İslâm'ın Türkler arasında yaygınlık kazanmaya başladığı 900'lü yıllarla birlikte, yavaş yavaş Türk'ün hayatına girmeye başlayan aruz kısa bir sürede Kutadgu Bilig gibi eserlere vezin olmuştur. Başlangıçta, Türkçenin yapısına çok uygun görünmese de, kısa bir sürede bu kadar işlek hâle gelen bir vezin olan aruz, Türk'ün kudretine şahitlik eden bir vezin olmuştur. Aruz, Türk'ün, başlangıçta zorlansa da benimsemekte, ustalaşmakta zorlanmadığı bir vezin olmuştur.

Aruzla yazmak, yazanın bir tercihi olmaktan ziyade o günün bir gereğidir. "İslâmiyet", "Müslümanlık" adına ne varsa hepsine imanla sarılan Türk insanının inancına bağlılığının bir gereği gibi olmuştur aruzla yazmak, aruzu kullanmak. O günün şartlarında Allah'a, Peygamber'e, Kur'an'a, İslâm'a yazılan şiir adına ne varsa hep aruzla yazılmıştır. Türk de bu değerlere yazmak için bu vezinle yazmayı bir gereklilik gibi görmüştür. Aruz, bu nedenle o günkü şartlarda Türk milletinin diğer İslâm milletleriyle ortak vezni olmuştur.

Kısa sürede aruza alışan, aruzla yazmanın hazzını alan Türk şairi, şiire olan istidadını bu vezinle de yazarak göstermeye başlamış; bu da halka halka bütün Türk insanına yayılmıştır. Aruzla yazanlar çoğaldıkça, aruzla yazılan eserler arttıkça aruz daha da benimsenmiş ve artık aruz da hece vezni kadar yaygın kullanılmaya başlanmıştır.

Mısralarda kelimeleri birer inci gibi bir araya getiren Türk şairi, bu incileri aruzla parlatmış, aruzla süslemiş, aruzla bezemiştir. Aruz şiire âhenk kattıkça şair bundan keyiflenmiş; keyiflendikçe de aruzla yazma arzusunu daha da artırmıştır. Türk şairinin bu vezni kullanmadaki kudreti, aruzu bir zaman sonra zirveye taşımış; öyle ki artık Türk şairi İran aruzunu da bir tarafa bırakacak kadar aruza hâkim olmuş ve kendi vezinlerini bulmaya, üretmeye başlamıştır. Böylece aruz, artık kendisini bu kadar mükemmel işleyen Türk şairinin kaleminde ve dilinde "millî bir vezin" hâline gelmiştir.

Türk şairinin kudretinde yeni ve millî bir kimlik kazanan aruzu, Türk şairi o kadar ustaca ve mükemmeliyetle kullanmıştır ki, yalnızca kendi lisanında değil Arap ve Fars lisanında da aynı ustalık ve mükemmeliyetle kullanma kudreti göstermiştir. Türk şairi bu anlamda, Ali Şir Nevâî'nin de belirttiği gibi, Fars ve Arap şairlerinden daha yetenekli ve kudretlidir. Aruz bu kadar güç katan Türk şairi, kısa bir zamanda aruzu kendisine mal etmiş ve aruza yeni ufuklar açmıştır. Nasıl ki bir "Arap Aruzu", "İran/Fars Aruzu" varsa bir de "Türk Aruzu" vardır. Türk, yukarıda da belirtildiği gibi, aruzu asırlarca inşa ede ede mükemmel hâle getirmiş ve onu tam anlamıyla "millî bir vezin" hâline getirmiştir.

Aruz bu kadar bizim olmuşken, mükemmelliğe ulaşmışken, hatasızlığa kavuşmuşken, ne yazık ki, bir talihsizliği de beraberinde yaşamıştır: Tam yükselişi yaşarken, özellikle Batı medeniyetine yönelik, şiirde ve edebiyatta tür değişimi, günün diğer şartları ve daha bir sürü sebep, aruzu birden bir iniş dönemine geçirmiş ve aruzun her gün kan kaybetmesine sebebiyet vermiş; bir zaman sonra da aruzu hemen hemen kullanımdan kaldırmıştır.

Türk aruzu, bugün itibariyle geçmişte kalan bir hoş seda olsa da, günümüzde de Türk şairine, şiirine ilham olmaya, ilham vermeye de devam etmektedir.

1.3. Türk Aruzunun Genel Özellikleri

Asırlarca İrandâ hüküm süren, bu coğrafyada epeyce sayıda devlet kuran Türklerin, tarih boyunca en fazla komşuluk yaptığı milletlerden biri Farslardır. Sürekli, savaşlarla hayatını ikame ettiren ve genelde göçebe hayat süren Türkler, buldukları topraklardan kolay kolay ayrılmayan Farslılarla zaman zaman çok sıcak ve yakın; zaman zaman da çok soğuk ve uzak ilişkiler sürdürmüştür.

Türlere göre daha yerleşik ve şehirli bir hayat tarzı yaşayan Farslar, Türkleri bu yönleriyle çok etkilemişlerdir. Yerleşik hayatın bir sonucu olarak ilim, sanat ve kültürde oldukça iyi durumda olan Farslılar, bu anlamda Türklerin önündeki en somut örnek olmuştur.

Türklerle temasları döneminde dil ve edebiyatta oldukça ileri olan Farslıların içlerinde Türklerin de çok olması, Türklerin onları kolayca benimsemelerine yol açan nedenlerden bir diğeridir. Fars diliyle yazan Türk şairlerin sayısı da oldukça fazladır ve bu şairlerin birçoğu İran şiirinin de zirve isimleridir. (Nizamî, Mevlânâ gibi) İran şairlerinin elinde iyice işlenen aruz, bu hâliyle Türk şiirine girmiş ve kısa bir zaman sonra Türk şairi tarafından oldukça benimsenmiştir.

İlk dönemler Türk şiiri ile bir kan uyuşmazlığı yaşayan aruz, İslâm yayıldıkça ve benimsendikçe Türkler arasında kendi yerini de sağlamlaştırmıştır. Arapça ve Farsça kelimeleri, tamlamaları yavaş yavaş bünyesine alan Türkçe, bu kelime ve tamlamaların varlığı sayesinde bu ölçüyü daha rahat benimser duruma gelmiştir. Türkçe kelimelerin başlangıçta aruzla uyumu çok kolay olmasa da Arapça ve Farsça kelimelerin yardımıyla Türkçe kelimeler de bu uyuma girmeye başlamıştır. Şiirimiz geliştikçe, şairlerimiz güçlendikçe, kudretli şairler elinde aruz, artık Türkçe kelimelerle de çok uyumlu kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki bir zaman sonra aruz da hece kadar millî bir vezin hâline gelmiştir.

İslâmiyet'in medeniyetimiz hâline gelmesiyle birlikte Türkçenin Arapça ve Farsça ile bir hısımlık ilişkisi başlamıştır. Bu ilişkide coğrafya itibariyle Fars coğrafyasına komşu olan ve kısa bir zaman sonra Farslarla aynı coğrafyayı paylaşan, asırlarca bu coğrafyanın hâkimi olan Türk milleti, kültürel anlamda Araplardan ziyade Farlardan etkilenmiştir.

Edebiyat ikliminde de Arap şiirinden ve şairinden ziyade Fars şiirinden ve şairinden etkilenen Türk şairleri, Arap dilinin özellikleri düşünülerek düzenlenen aruz ölçüsünü değil, bu vezni Araplardan alıp dil ve şiir zevklerine daha yatkın hâle getiren İrânlılardan alarak kendi duyuş ve zevklerinden geçirerek bir Türk aruzu oluşturmuşlardır.

Türkçe ünlü hâkimiyetli bir dil olduğu için yani Türkçe kelimelerde ünlüler çok yaygın olarak kullanıldığı için aruz vezinlerinden, içerisinde açık hece sayısı daha fazla olan ya da açık hecelerin kullanıma uygun düşen vezinler tercih edilmiştir. O nedenle Türk aruzunun en önemli özelliği, açık hece sayılarının daha fazla olduğu ya da açık hecelerin kullanımının daha uygun düştüğü vezinlerin tercih edilmesidir.

Türk edebiyatında kullanılan aruz vezinleri, Türkçenin ünlü seslerinin çokluğu nedeniyle, açık hecelerin çok olduğu ya da daha çok kullanıldığı vezinler olmuştur. Bu vezinlerin kullanımında, hece ölçüsünde çok kullanılan, hece sayılarının da etkisi de

olmuştur. Türk aruzunun bir başka özelliği de nispeten hece ölçüsünün etkisinden olsa gerek hece sayısı 16, 15, 14, 11 heceli vezinlerin tercih edilmesidir.

Aruzun kullanılmaya başlandığı ilk yüzyıllarda; şairler daha önce kullanmış oldukları ve alıştıkları hece veznini birdenbire bırakamamışlar; ilk deneyimlerinde 4+4+3, 3+3+3+2 gibi 11 heceli, 3+3+3+3 gibi 12 heceli ya da 4+4+4+3 gibi 15 heceli, 4+4+4+4 gibi 16 heceli vezinleri kullanmışlardır. İlk dönemde yazılan şiirlerin aruz ile mi hece ile mi yazıldığını anlamak güçtür, hatta çok karıştırıldığı şiirler bile vardır.

Türk edebiyatında en çok 16, 15, 14 ve 11 heceli aruz vezinlerinin tercih edilmesinde hece vezninin muhakkak bir tesiri vardır. Şu bir gerçek ki, şiirimizin alt yapısında, kullanılsın ya da kullanılsın, hece vezninin muhakkak bir katkısı vardır. Bu vezinlerde de Türkçe kelimelerin kullanımı açısından açık heceye uygun olanlar daha fazla tercih edilmiştir. Türkçenin ses ve hece yapısı, açık hece sayısı fazla olan vezinlerin kullanımını gerekli kılmıştır.

Türkçe ile yapısal benzerliği olmayan dillerde kullanılan vezni, Türkçenin yapısına uydurmak için çeşitli aruz işlemleri (uzatma, kısaltma) ile Türkçe kelimeler aruz veznine uydurulmağa çalışılmıştır. Özellikle ilk dönemlerde kısa heceler sık sık uzatılmış; bu yüzden çok imale yapılmıştır. Arapça ve Farsça kelimeleri de Türkçenin yapısına uydurabilmek için kapalı heceler açık hece hâline getirilmiştir.

Türk şairleri önceleri Türkçeyi böylesine yabancı bir şiir ölçüsü içerisinde söylemede büyük zorluklarla karşılaşmışlar; bu zorlukları yenmek için de Arapça ve Farsça kelimeleri çok kullanmışlardır. Daha sonra, vezinlere ve söyleyişe aşına oldukça, Türkçe kelimeleri de aruz ölçüsü içinde başarılı şekilde kullanmışlardır.

Arapça ve Farsça kökenli kelimeler ile bu dillere ait bazı dil kurallarının kullanılması ve şairlerin deneyimlerinin artmasıyla aruz vezninin kullanımında hatalar azalmış; Türkçe kelimeler, kudretli Türk şairlerinin elinde aruz vezniyle hatasız kullanılmış; XV. yüzyıla birlikte aruz, Türk şiirine iyice yerleşmiştir.

XVI. yüzyıla birlikte Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî gibi büyük şairlerin elinde hatasız ve ustaca kullanılan aruz artık hatasız şiirlerin yazıldığı bir vezin olarak kullanılmaya başlanmış ve önceden yaşanan aksaklıklar ortadan kalkmıştır. Daha önce tanımadığı, kullanmadığı bir vezni böylesine kendi diline, zevkine yerleştiren ender milletlerden biri de Türk milleti olmuştur.

Türkçenin ses zenginliği aruzla bütünleştikçe, kudretli Türk şairleri yetiştikçe, aruz vezninin kullanımı yaygınlaşmış; aruz tamamen Türk şiirine mal olmuş ve Türkçeyle bütünlük sağlamıştır.

Eğitimde şiir bilgisine ve aruza yer verilmesi de aruzun hatasız kullanılmasını sağlayan önemli faktörlerdendir.

Halkın yaşamında çok önemli yeri olan dinî eserlerin, dilden dile dolaşan aşk hikâyelerinin çoğunun aruz vezniyle yazılması bu veznin kullanımının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Aynı vezinle yazılan binlerce beyitlik eserler Türk şairlerinin bu vezne ne derece hâkim olduğunu göstermiştir.